

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 17ης Σεπτεμβρίου 2002 *

Στην υπόθεση C-413/99,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Immigration Appeal Tribunal (Ηνωμένο Βασίλειο) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο των διαφορών που εκκρεμούν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Baumbast,

R

και

Secretary of State for the Home Department,

η έκδοση προδικαστικής απόφασεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 18 ΕΚ και 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33),

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, P. Jann, F. Macken (εισηγήτρια), N. Colneric και S. von Bahr, προέδρους τμήματος, C. Gulmann, D. A. O. Edward, A. La Pergola, J.-P. Puissochet, M. Wathelet, B. Σκουρή, J. N. Cunha Rodrigues και C. W. A. Timmermans, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: L. A. Geelhoed
γραμματέας: L. Hewlett, υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

- το ζεύγος Baumbast, η M. F. Sarmiento και η I. Baumbast, εκπροσωπούμενοι από τους N. Blake και L. Fransman, QC, ενεργούντες κατ' εντολήν της M. Davidson, solicitor, και η R, εκπροσωπούμενη από τον N. Blake και την S. Harrison, barrister, ενεργούντες κατ' εντολήν του B. Andonian, solicitor,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τον J. E. Collins, επικουρούμενο από τον P. Saini, barrister,
- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον W.-D. Plessing και την B. Muttelsee-Schön,
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τις N. Yerrell και C. O'Reilly,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις του ζεύγους Baumbast, της M. F. Sarmiento και της I. Baumbast, της R, της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου και της Επιτροπής, κατά τη συνεδρίαση της 6ης Μαρτίου 2001,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 5ης Ιουλίου 2001,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με διάταξη της 28ης Μαΐου 1999 η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 28 Οκτωβρίου 1999, το Immigration Appeal Tribunal υπέβαλε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 234 ΕΚ, τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 18 ΕΚ και 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33).
- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφορών, πρώτον, μεταξύ, αφενός, του ζεύγους Baumbast, της M. F. Sarmiento και της I. Baumbast (στο εξής, συλλήβδην: οικογένεια Baumbast) και, αφετέρου, του Secretary of State for the Home Department (στο εξής: Secretary of State) και, δεύτερον, μεταξύ της R και του Secretary of State, σχετικά με άρνηση του τελευταίου να χορηγήσει άδειες διαμονής στο έδαφος του Ηνωμένου Βασιλείου.

Το νομικό πλαίσιο

Οι κοινοτικές διατάξεις

3 Κατά το άρθρο 17 ΕΚ:

«1. Θεσπίζεται ιθαγένεια της Ένωσης. Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους. Η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια.

2. Οι πολίτες της Ένωσης έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από την παρούσα Συνθήκη.»

4 Το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ ορίζει ότι κάθε πολίτης της Ενώσεως έχει δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, τηρουμένων των περιορισμών και προϋποθέσεων που προβλέπονται από τη Συνθήκη ΕΚ και από τις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή της.

5 Τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1612/68 έχουν ως εξής:

«Άρθρο 10

1. Ανεξαρτήτως της ιθαγενείας των, έχουν δικαίωμα εγκαταστάσεως μετά του εργαζομένου υπηκόου ενός κράτους μέλους που απασχολείται στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους τα εξής πρόσωπα:

α) έκαστος των συζύγων και οι κατιόντες τους οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται απ' αυτόν·

β) οι ανιόντες του εργαζομένου αυτού και του συζύγου του, τους οποίους αυτός συντηρεί.

2. Τα κράτη μέλη διευκολύνουν την είσοδο οποιουδήποτε μέλους της οικογενείας που δεν ωφελείται από τις διατάξεις της παραγράφου 1 εφ' όσον συντηρείται ή ζει στην χώρα προελεύσεως, υπό την αυτή στέγη με τον εργαζόμενο που αναφέρεται ανωτέρω.

3. Για την εφαρμογή των παραγράφων 1 και 2 ο εργαζόμενος πρέπει να διαθέτει για την οικογένειά του κατοικία, η οποία θεωρείται κανονική για τους ημεδαπούς εργαζομένους στην περιφέρεια όπου απασχολείται χωρίς ωστόσο η διάταξη αυτή να δύναται να οδηγήσει στη δημιουργία διακρίσεως μεταξύ των ημεδαπών εργαζομένων και των εργαζομένων που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη.

Άρθρο 11

Ο σύζυγος και τα τέκνα, τα οποία είναι κάτω των 21 ετών ή αυτά που συντηρεί υπήκοος κράτους μέλους που ασκεί στην επικράτεια ενός κράτους μέλους μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα, έχουν το δικαίωμα να αναλαμβάνουν οποιαδήποτε μισθωτή δραστηριότητα στο σύνολο της επικράτειας του κράτους αυτού, ακόμη και αν δεν έχουν την ιθαγένεια κράτους μέλους.

Άρθρο 12

Τα τέκνα του υπηκόου κράτους μέλους που απασχολείται ή έχει απασχοληθεί κατά το παρελθόν στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους γίνονται δεκτά στα μαθήματα γενικής εκπαίδευσης, μαθητείας και επαγγελματικής εκπαίδευσης υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους αυτού του κράτους, εφ' όσον τα τέκνα αυτά διαμένουν στην επικράτειά του.

Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν τις πρωτοβουλίες που επιτρέπουν στα τέκνα αυτά να παρακολουθήσουν τα ανωτέρω μαθήματα με τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις.»

- 6 Βάσει του άρθρου 1, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 90/364/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1990, σχετικά με το δικαίωμα διαμονής (ΕΕ L 180, σ. 26), τα κράτη μέλη παρέχουν δικαίωμα διαμονής στους υπηκόους των κρατών μελών οι οποίοι δεν έχουν το δικαίωμα αυτό βάσει άλλων διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, καθώς και στα μέλη της οικογένειάς τους, όπως ορίζονται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, υπό την προϋπόθεση ότι οι υπήκοοι αυτοί διαθέτουν, για τους ίδιους και τα μέλη της οικογένειάς τους, υγειονομική ασφάλιση που

καλύπτει το σύνολο των κινδύνων στο κράτος μέλος υποδοχής και επαρκείς πόρους ώστε να μην επιβαρύνουν, κατά τη διάρκεια της διαμονής τους, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής.

- 7 Σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 90/364, οι κατά το πρώτο εδάφιο της παραγράφου αυτής πόροι είναι επαρκείς όταν υπερβαίνουν το επίπεδο των πόρων μέχρι το οποίο το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί να προσφέρει κοινωνική πρόνοια στους υπηκόους του, λαμβανομένης υπόψη της προσωπικής καταστάσεως του αιτούντος και, αν χρειάζεται, των προσώπων που γίνονται δεκτά κατ' εφαρμογήν του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.
- 8 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 90/364 ορίζει ότι, όταν το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου αυτής δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής, οι πόροι του αιτούντος θεωρούνται επαρκείς αν υπερβαίνουν το επίπεδο της κατώτατης συντάξεως κοινωνικής ασφαλίσεως που καταβάλλεται από το κράτος μέλος υποδοχής.
- 9 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 90/364:

«Δικαίωμα να εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος, μαζί με τον κάτοχο του δικαιώματος διαμονής, και δη ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους, έχουν τα ακόλουθα πρόσωπα:

α) ο/η σύζυγός του και οι συντηρούμενοι από αυτόν/αυτήν κατιόντες τους

β) οι ανιόντες του κατόχου του δικαιώματος διαμονής και του/της συζύγου του οι οποίοι συντηρούνται από αυτόν/αυτήν.»

10 Το άρθρο 3 της οδηγίας 90/364 ορίζει ότι το δικαίωμα διαμονής διατηρείται επί όσο χρόνο οι κάτοχοι του δικαιώματος αυτού πληρούν τις προϋποθέσεις που τάσσει το άρθρο 1 της ίδιας οδηγίας.

Οι εθνικές διατάξεις

11 Το άρθρο 7, παράγραφος 1, του Immigration Act 1988 (νόμου του 1988 περί μεταναστεύσεως) ορίζει:

«Δεν υποχρεούται να ζητήσει άδεια εισόδου ή διαμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο σύμφωνα με [τον Immigration Act 1971] το πρόσωπο που έχει τη δυνατότητα αυτή βάσει κοινοτικού δικαιώματος που μπορεί να επικαλεστεί ευθέως ή βάσει οποιασδήποτε διατάξεως που έχει θεσπιστεί δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 2, του European Communities Act 1972 [νόμου του 1972 περί των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων].»

12 Το άρθρο 3 του Immigration (European Economic Area) Order 1994 (κανονιστικής αποφάσεως του 1994 περί της μεταναστεύσεως με προέλευση τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, 1994 SI 1895, στο εξής: κανονιστική απόφαση EOX) διατυπώνει τη γενική αρχή ότι οι υπήκοοι συμβαλλόμενου μέρους της Συμφωνίας της 2ας Μαΐου 1992 για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (ΕΕ 1994, L 1, σ. 3, στο εξής: Συμφωνία

ΕΟΧ), καθώς και τα μέλη της οικογένειάς τους, πρέπει να γίνονται δεκτοί στο Ηνωμένο Βασίλειο απλώς με την επίδειξη δελτίου ταυτότητας ή ισχύοντος διαβατηρίου.

- 13 Βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1, της κανονιστικής αποφάσεως ΕΟΧ, ένα «πρόσωπο που συγκεντρώνει τις απαιτούμενες προϋποθέσεις» έχει δικαίωμα να διαμένει στο Ηνωμένο Βασίλειο επί όσο χρόνο διατηρεί την ιδιότητα αυτή. Το δικαίωμα αυτό εκτείνεται από το άρθρο 4, παράγραφος 2, της κανονιστικής αποφάσεως ΕΟΧ στα μέλη της οικογένειας, περιλαμβανομένου του συζύγου.
- 14 Κατά το άρθρο 6 της κανονιστικής αποφάσεως ΕΟΧ, «πρόσωπο που συγκεντρώνει τις απαιτούμενες προϋποθέσεις» είναι και ο υπήκοος συμβαλλόμενου μέρους της Συμφωνίας ΕΟΧ ο οποίος ασκεί στο Ηνωμένο Βασίλειο δραστηριότητα μισθωτού.
- 15 Το σημείο 255 των United Kingdom Immigration Rules (House of Commons Paper 395) (κανόνων περί μεταναστεύσεως που θεσπίστηκαν το 1994 από το Κοινοβούλιο του Ηνωμένου Βασιλείου, στο εξής: Immigration Rules) ορίζει:

«Ο υπήκοος του ΕΟΧ (αν δεν είναι σπουδαστής) ή το μέλος της οικογένειας τέτοιου υπηκόου, ο οποίος έχει λάβει άδεια διαμονής ή κάρτα διαμονής που ισχύει για πέντε χρόνια και ο οποίος έχει μείνει στο Ηνωμένο Βασίλειο, σύμφωνα με τις διατάξεις της κανονιστικής αποφάσεως ΕΟΧ του 1994, τέσσερα χρόνια και συνεχίζει να μένει εκεί, έχει δικαίωμα να ζητήσει να γίνει μνεία στην άδειά του διαμονής ή, αναλόγως της περιπτώσεως, στην κάρτα του διαμονής ότι του επιτρέπεται να διαμένει επ' αόριστον στο έδαφος του Ηνωμένου Βασιλείου.»

Οι διαφορές της κύριας δίκης

Η υπόθεση Baumbast

- 16 Η Μ. Β. Baumbast, κολομβιανής ιθαγένειας, ήλθε τον Μάιο του 1990 στο Ηνωμένο Βασίλειο σε κοινωνία γάμου με τον W. Baumbast, ο οποίος είναι Γερμανός υπήκοος. Η οικογένειά τους αποτελείται από δύο θυγατέρες, εκ των οποίων η μεγαλύτερη είναι η Μ. F. Sarmiento, εκτός γάμου τέκνο της Μ. Β. Baumbast και κολομβιανής ιθαγένειας, και η μικρότερη είναι η I. Baumbast, η οποία έχει διπλή ιθαγένεια, γερμανική και κολομβιανή.
- 17 Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι, στο πλαίσιο της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, οι διάδικοι της κύριας δίκης συμφώνησαν ότι, όσον αφορά τα ζητήματα κοινοτικού δικαίου, η Μ. F. Sarmiento θεωρείται και αυτή μέλος της οικογένειας του W. Baumbast. Κατά συνέπεια, στη διάταξη περί παραπομπής χαρακτηρίζεται ως ένα από τα δύο τέκνα της οικογένειας αυτής.
- 18 Τον Ιούνιο του 1990, τα μέλη της οικογένειας Baumbast έλαβαν κάρτα διαμονής πενταετούς ισχύος. Μεταξύ του 1990 και του 1993 ο W. Baumbast άσκησε οικονομική δραστηριότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο, στην αρχή ως μισθωτός και ακολούθως ως επιχειρηματίας. Ωστόσο, μετά την πτώχευση της επιχειρήσεώς του, μη έχοντας μπορέσει να βρει εργασία με ικανοποιητική αμοιβή στο Ηνωμένο Βασίλειο, εργάστηκε από το 1993 σε γερμανικές εταιρίες που δραστηριοποιούνταν στην Κίνα και στο Λεσότο. Παρά το ότι από τότε ο W. Baumbast αναζητούσε κατά διαστήματα εργασία στο Ηνωμένο Βασίλειο, η επαγγελματική του κατάσταση δεν είχε αλλάξει όταν εκδόθηκε η διάταξη περί παραπομπής.

- 19 Κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα το ζεύγος Baumbast διέθετε οικία στο Ηνωμένο Βασίλειο και οι θυγατέρες του πήγαιναν εκεί σχολείο. Το ζεύγος Baumbast δεν ελάμβανε εκεί κοινωνικές παροχές και, δεδομένου ότι είχε πλήρη υγειονομική ασφάλιση στη Γερμανία, μετέβαινε στη χώρα αυτή, όταν χρειαζόταν, για να τύχει ιατρικής περιθάλψεως.
- 20 Τον Μάιο του 1995, η Μ. Β. Baumbast ζήτησε για την ίδια και για τα άλλα μέλη της οικογένειάς της άδεια διαμονής αόριστου χρόνου («indefinite leave to remain») στο Ηνωμένο Βασίλειο. Τον Ιανουάριο του 1996, ο Secretary of State αρνήθηκε να ανανεώσει την ισχύ της κάρτας διαμονής του W. Baumbast καθώς και τα διαμονητήρια έγγραφα της Μ. Β. Baumbast και των τέκνων της.
- 21 Στις 12 Ιανουαρίου 1998, η άρνηση αυτή προσβλήθηκε με προσφυγή ενώπιον του Immigration Adjudicator (Ηνωμένο Βασίλειο). Ο δικαστής αυτός επισήμανε ότι κατά την οδηγία 90/364 ο W. Baumbast δεν είναι ούτε εργαζόμενος ούτε πρόσωπο που έχει γενικά δικαίωμα διαμονής. Όσο για τα τέκνα, ο Immigration Adjudicator αποφάσισε ότι έχουν ίδιον δικαίωμα διαμονής βάσει του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68. Εξάλλου, έκρινε ότι η Μ. Β. Baumbast έχει δικαίωμα διαμονής για χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί σε εκείνο κατά το οποίο τα τέκνα της έχουν τα δικαιώματα που προβλέπονται στο άρθρο 12 του εν λόγω κανονισμού. Κατά τον Immigration Adjudicator, τα δικαιώματα της Μ. Β. Baumbast απορρέουν από την υποχρέωση που η διάταξη αυτή επιβάλλει στα κράτη μέλη να ενθαρρύνουν τις πρωτοβουλίες που παρέχουν σε τέκνα τη δυνατότητα να παρακολουθούν υπό τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις μαθήματα στο κράτος μέλος υποδοχής.
- 22 Ο W. Baumbast άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου έφεση κατά της αποφάσεως του Immigration Adjudicator στο μέτρο που τον αφορά. Ο Secretary of State άσκησε ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου έφεση κατά της ίδιας αποφάσεως στο μέτρο που αφορά την Μ. Β. Baumbast και τα δύο τέκνα της.

Η υπόθεση R

- 23 Η R, αμερικανικής ιθαγένειας, είναι μητέρα, από τον πρώτο της γάμο με Γάλλο υπήκοο, δύο τέκνων που έχουν διπλή ιθαγένεια, γαλλική και αμερικανική. Εγκαταστάθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1990 ως σύζυγος κοινοτικού υπήκοου ο οποίος έχει τα δικαιώματα που παρέχει η Συνθήκη ΕΚ και της επιτρέπεται να διαμείνει στο Ηνωμένο Βασίλειο μέχρι τον Οκτώβριο του 1995.
- 24 Η R και ο πρώτος σύζυγός της διαζεύχθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1992, αλλά ουδέν μέτρο ελήφθη τότε από τον Secretary of State σχετικά με το μεταναστευτικό καθεστώς της R οπότε αυτή συνέχισε να διαμένει στο Ηνωμένο Βασίλειο. Σύμφωνα με τους όρους της αποφάσεως περί διαζυγίου, τα τέκνα έπρεπε να μείνουν με τη μητέρα τους στην Αγγλία και την Ουαλία για χρονικό διάστημα τουλάχιστον πέντε ετών από την ημερομηνία του διαζυγίου ή για οποιοδήποτε άλλο χρονικό διάστημα οριστεί με κοινή συμφωνία των μερών. Μετά το διαζύγιο, τα τέκνα έχουν τακτική επαφή με τον πατέρα τους, ο οποίος εξακολουθεί να κατοικεί και να εργάζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο και ο οποίος έχει από κοινού με τη μητέρα τους την ευθύνη για την ανατροφή τους προσφέροντας στοργή και χρήματα.
- 25 Από τη δικογραφία της κύριας δίκης προκύπτει επίσης ότι, κατά τη διαμονή της στο Ηνωμένο Βασίλειο, η R αγόρασε οικία και δημιούργησε γραφείο αρχιτεκτονικής εσωτερικών χώρων στο οποίο έχει επενδύσει σημαντικά ποσά. Το 1997 συνήψε νέο γάμο με Βρετανό υπήκοο.
- 26 Τον Οκτώβριο του 1995, υποβλήθηκε βάσει του εθνικού δικαίου αίτηση άδειας διαμονής αόριστου χρόνου στο Ηνωμένο Βασίλειο επ' ονόματι και για λογαριασμό της R και των δύο θυγατέρων της. Στις 3 Δεκεμβρίου 1996, το δικαίωμα διαμονής αόριστου χρόνου στο Ηνωμένο Βασίλειο χορηγήθηκε στα τέκνα υπό την ιδιότητά

τους ως μελών οικογένειας διακινούμενου εργαζόμενου. Ωστόσο, η αίτηση σχετικά με την R απορρίφθηκε, καθόσον ο Secretary of State δεν πείστηκε ότι η κατάσταση της οικογένειας ήταν τόσο ιδιαίτερη ώστε να δικαιολογηθεί η άσκηση της διακριτικής του ευχέρειας. Κατά την άποψή του, η ηλικία των τέκνων ήταν όσο χρειαζόταν μικρή για να καταστεί δυνατή η προσαρμογή τους στη ζωή στις Ηνωμένες Πολιτείες αν παρίστατο ανάγκη να συνοδεύσουν τη μητέρα τους εκεί.

- 27 Ένα από τα ερωτήματα που ανέκλυψαν στο πλαίσιο της προσφυγής που ασκήθηκε ενώπιον του Immigration Adjudicator κατά της αρνήσεως του Secretary of State να επιτρέψει στην R την επ' αόριστον διαμονή αφορά το ζήτημα αν η άρνηση αυτή είναι ικανή να θίξει τα δικαιώματα που έχουν βάσει του κοινοτικού δικαίου τα τέκνα της να εκπαιδευθούν και να διαμείνουν στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς και το δικαίωμα για οικογενειακή ζωή. Ο Immigration Adjudicator απέρριψε την προσφυγή αυτή με απόφαση κατά της οποίας η R άσκησε έφεση ενώπιον του Immigration Appeal Tribunal.

Τα προδικαστικά ερωτήματα

- 28 Εκτιμώντας ότι οι διαφορές τις οποίες εκδικάζει απαιτούν την ερμηνεία του άρθρου 18 ΕΚ και του κανονισμού 1612/68, το Immigration Appeal Tribunal αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Κοινά ερωτήματα στις δύο υποθέσεις

- 1) α) Έχουν τα τέκνα πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, τα οποία είναι τα ίδια πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και εγκαταστάθηκαν σε κράτος μέλος όπου παρακολουθούσαν μαθήματα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ ο πατέρας τους (ή ο γονέας τους) ασκούσε δικαιώματα διαμονής υπό την

ιδιότητα του εργαζομένου σε αυτό το κράτος μέλος του οποίου δεν έχει την ιθαγένεια (κράτος υποδοχής), το δικαίωμα να διαμείνουν στο κράτος υποδοχής προκειμένου να παρακολουθήσουν μαθήματα γενικής εκπαίδευσης στο κράτος αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου;

β) Στο μέτρο που η απάντηση στο προηγούμενο ερώτημα μπορεί να ποικίλλει στις περιπτώσεις κατά τις οποίες:

- i) οι γονείς τους είναι διαζευγμένοι;
- ii) μόνον ο ένας γονέας είναι πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενωσης και ο γονέας αυτός δεν είναι πλέον εργαζόμενος εντός του κράτους υποδοχής;
- iii) τα ίδια τα τέκνα δεν είναι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενωσης,

ποια κριτήρια πρέπει να εφαρμόσουν οι εθνικές αρχές;

2) Στην περίπτωση κατά την οποία τα τέκνα έχουν δικαίωμα διαμονής εντός του κράτους υποδοχής προκειμένου να παρακολουθήσουν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68, πρέπει η

υποχρέωση του κράτους υποδοχής “να ενθαρρύνει τις πρωτοβουλίες που επιτρέπουν στα τέκνα αυτά να παρακολουθήσουν τα ανωτέρω μαθήματα με τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις” να ερμηνευθεί ως παρέχουσα στον γονέα που έχει την επιμέλεια των τέκνων τη δυνατότητα, ανεξαρτήτως του αν είναι πολίτης της Ενώσεως, να διαμείνει με τα τέκνα αυτά προκειμένου να διευκολύνει την άσκηση του δικαιώματος αυτού παρά το γεγονός ότι:

- i) οι γονείς τους είναι διαζευγμένοι ή
- ii) ο πατέρας, ο οποίος είναι πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, δεν είναι πλέον εργαζόμενος εντός του κράτους υποδοχής;

Ερωτήματα που αφορούν αποκλειστικώς την υπόθεση *Baumbast*

- 3) α) Ενόψει των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως *Baumbast*, έχει ο *W. Baumbast*, ως πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, δικαίωμα διαμονής με άμεσο αποτέλεσμα εντός άλλου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ενώσεως σύμφωνα με το άρθρο 18 ΕΚ (πρώην άρθρο 8 Α της Συνθήκης ΕΚ) στην περίπτωση κατά την οποία δεν έχει πλέον δικαιώματα διαμονής ως εργαζόμενος βάσει του άρθρου 39 ΕΚ (πρώην άρθρου 48 της Συνθήκης ΕΚ) και δεν πληροί τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση δικαιώματος διαμονής εντός του κράτους υποδοχής βάσει άλλης διατάξεως του κοινοτικού δικαίου;
- β) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, μπορούν συνακόλουθα η σύζυγός του και τα τέκνα του να έχουν παρεπόμενα δικαιώματα διαμονής, εργασίας και λοιπά δικαιώματα;

γ) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, στηρίζονται τα ανωτέρω δικαιώματα στα άρθρα 11 και 12 του κανονισμού 1612/68 ή σε κάποια άλλη (και αν ναι σε ποια) διάταξη του κοινοτικού δικαίου;

4) α) Αν στο προηγούμενο ερώτημα δοθεί δυσμενής απάντηση για τον πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διατηρούν τα μέλη της οικογένειας του προσώπου αυτού τα παρεπόμενα δικαιώματα τα οποία απέκτησαν στην αρχή, ως μέλη της οικογένειας, όταν εγκαταστάθηκαν με εργαζόμενο στο Ηνωμένο Βασίλειο;

β) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, ποιες προϋποθέσεις πρέπει να πληρούνται συναφώς;»

Επί του παραδεκτού των δύο πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων

29 Εκ προοιμίου, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, μεταξύ της ενάρξεως της κύριας δίκης και της υποβολής της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, τόσο η M. B. Baumbast και τα δύο τέκνα της όσο και η R έλαβαν άδειες διαμονής αόριστου χρόνου στο Ηνωμένο Βασίλειο. Στην περίπτωση της R, η χορήγηση της άδειας αυτής οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στον γάμο της με Βρετανό υπήκοο, έστω και αν ουδεμία διευκρίνιση δόθηκε σχετικά από το αιτούν δικαστήριο. Κατά συνέπεια, μόνον ο W. Baumbast δεν έχει λάβει άδεια διαμονής αόριστου χρόνου.

30 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να εξεταστεί αν τα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου είναι παραδεκτά.

- 31 Η διαδικασία του άρθρου 234 ΕΚ είναι ένα μέσο για τη συνεργασία μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, χάρη στο οποίο το Δικαστήριο παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τα στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που τους είναι αναγκαία για τη λύση των διαφορών επί των οποίων καλούνται να αποφανθούν (βλ. την απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 1990, C-231/89, Gmurzynska-Bscher Συλλογή 1990, σ. I-4003, σκέψη 18).
- 32 Εξ αυτών προκύπτει ότι αποτελεί έργο μόνον των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία εκδικάζουν τη διαφορά και πρέπει να αναλαμβάνουν την ευθύνη της δικαστικής απόφασης που θα εκδοθεί, να εκτιμούν, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων κάθε υποθέσεως, τόσο την ανάγκη εκδόσεως προδικαστικής απόφασης για να μπορέσουν να εκδώσουν τη δική τους απόφαση όσο και τη λυσιτέλεια των ερωτημάτων που υποβάλλουν στο Δικαστήριο. Κατά συνέπεια, από τη στιγμή που τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν από τα εθνικά δικαστήρια αφορούν την ερμηνεία διατάξεως του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο κατ' αρχήν οφείλει να αποφανθεί (βλ., μεταξύ άλλων, την προαναφερθείσα απόφαση Gmurzynska-Bscher, σκέψεις 19 και 20).
- 33 Έτσι, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 234 ΕΚ κατανομής των δικαστικών αρμοδιοτήτων μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, το Δικαστήριο αποφαίνεται με προδικαστική απόφαση χωρίς, κατ' αρχήν, να χρειάζεται να εξετάσει τις περιστάσεις υπό τις οποίες τα εθνικά δικαστήρια του υπέβαλαν τα ερωτήματα και υπό τις οποίες πρόκειται να εφαρμόσουν τη διάταξη κοινοτικού δικαίου που του ζήτησαν να ερμηνεύσει (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Gmurzynska-Bscher, σκέψη 22).
- 34 Τα πράγματα θα ήσαν διαφορετικά μόνο στις περιπτώσεις που είτε προκύπτει ότι η διαδικασία του άρθρου 234 ΕΚ καταστρατηγήθηκε και στην πραγματικότητα χρησιμοποιήθηκε για να αποφανθεί το Δικαστήριο ενώ δεν υπάρχει πραγματική διαφορά είτε είναι προφανές ότι η διάταξη του κοινοτικού δικαίου η οποία ζητήθηκε να ερμηνευθεί από το Δικαστήριο δεν μπορεί να εφαρμοστεί, ούτε άμεσα ούτε έμμεσα, στα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης υποθέσεως (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την προαναφερθείσα απόφαση Gmurzynska-Bscher, σκέψη 23, και την απόφαση της 17ης Ιουλίου 1997, C-130/95, Giloy, Συλλογή 1997, σ. I-4291, σκέψη 22).

- 35 Είναι αλήθεια ότι άδειες διαμονής αόριστου χρόνου στο Ηνωμένο Βασίλειο χορηγήθηκαν στην M. B. Baumbast και στα τέκνα της στις 23 Ιουνίου 1998, δηλαδή πριν καν εκδοθεί η από 28 Μαΐου 1999 διάταξη περί παραπομπής, και στην R σε μια μεταγενέστερη ημερομηνία που δεν προσδιορίστηκε.
- 36 Εντούτοις, από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι οι άδειες αυτές χορηγήθηκαν βάσει του βρετανικού δικαίου και ότι δεν επιλύθηκε το ζήτημα των δικαιωμάτων που το κοινοτικό δίκαιο παρέχει στις ενδιαφερόμενες.
- 37 Επίσης, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι τα ερωτήματα αυτά υποβλήθηκαν στο πλαίσιο πραγματικής διαφοράς και ότι το αιτούν δικαστήριο εξέθεσε το πραγματικό και κανονιστικό τους πλαίσιο, καθώς και τους λόγους για τους οποίους εκτίμησε ότι η απάντηση στα ερωτήματα αυτά είναι αναγκαία για να εκδώσει την απόφασή του.
- 38 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι τα δύο πρώτα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου είναι παραδεκτά.

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 39 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν τα τέκνα πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που εγκαταστάθηκαν σε κράτος μέλος όταν ο γονέας τους ασκούσε δικαιώματα διαμονής ως διακινούμενος εργαζόμενος σε αυτό το κράτος μέλος έχουν δικαίωμα διαμονής εκεί προκειμένου να συνεχίσουν να παρακολουθούν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 12 του

κανονισμού 1612/68, ακόμα και όταν οι γονείς εν τω μεταξύ διαζεύχθηκαν, στην περίπτωση που μόνον ο ένας από τους γονείς είναι πολίτης της Ενώσεως και ο γονέας αυτός δεν είναι πλέον διακινούμενος εργαζόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής ή στην περίπτωση που τα τέκνα δεν είναι τα ίδια πολίτες της Ενώσεως.

Παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου

- 40 Μολονότι δέχονται ότι τα προβλεπόμενα από τα άρθρα 10 και 12 του κανονισμού 1612/68 δικαιώματα διαμονής και εγγραφής στο σχολικό σύστημα του κράτους μέλους υποδοχής δεν είναι απεριορίστα, η R και η οικογένεια Baumbast υποστηρίζουν ότι οι προϋποθέσεις που τάσσονται για την κατοχή των δικαιωμάτων που απορρέουν από το άρθρο 12 του πιο πάνω κανονισμού πληρούνται στις υποθέσεις της κύριας δίκης. Πράγματι, στην υπόθεση R, δεν υπάρχει τίποτα που να οδηγεί στη σκέψη ότι τα τέκνα έπαυσαν να είναι μέλη της οικογένειας του πατέρα τους, ο οποίος εξακολουθεί να εργάζεται στο κράτος μέλος υποδοχής. Στην υπόθεση Baumbast, το μοναδικό γεγονός που θα μπορούσε να αποτελέσει λόγο να θεωρηθεί ότι τα τέκνα έπαυσαν να πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 12 του εν λόγω κανονισμού είναι ότι ο πατέρας τους δεν εργάζεται πλέον στο πιο πάνω κράτος. Ωστόσο, σύμφωνα με την απόφαση της 15ης Μαρτίου 1989, 389/87 και 390/87, Echternach και Moritz (Συλλογή 1989, σ. 723), το γεγονός αυτό δεν έχει καμία συνέπεια για τη διατήρηση των δικαιωμάτων τους.
- 41 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Γερμανική Κυβέρνηση υποστηρίζουν επίσης ότι τα δικαιώματα που το τέκνο διακινούμενου εργαζόμενου αντλεί από το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 κατ' αρχήν διατηρούνται ακόμα και όταν οι γονείς εγκαταλείπουν το κράτος μέλος υποδοχής.
- 42 Ωστόσο, η Γερμανική Κυβέρνηση διατείνεται ότι, σύμφωνα με την προαναφερθείσα απόφαση Echternach και Moritz, το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 αναγνωρίζει στο τέκνο ίδιον δικαίωμα διαμονής μόνο στην περίπτωση που η σχολική εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να συνεχιστεί στο κράτος μέλος καταγωγής.

- 43 Ειδικότερα, όσον αφορά την υπόθεση R, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου ισχυρίζεται ότι τα τέκνα της R έχουν δικαιώματα διαμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο βάσει του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68, δεδομένου ότι, μολονότι η R και ο πατέρας τους έχουν διαζευχθεί, ο δεύτερος συνεχίζει να ασκεί δικαιώματα ως διακινούμενος εργαζόμενος στο Ηνωμένο Βασίλειο.
- 44 Όσον αφορά την υπόθεση R, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, ακόμα και αν οι γονείς έχουν διαζευχθεί, επί όσο χρόνο ο ένας από αυτούς διατηρεί το καθεστώς του διακινούμενου εργαζόμενου στο κράτος μέλος υποδοχής τα τέκνα συνεχίζουν να έχουν δικαίωμα διαμονής βάσει του άρθρου 10 του κανονισμού 1612/68 και δικαίωμα προσβάσεως στην εκπαίδευση βάσει του άρθρου 12 του ίδιου κανονισμού.
- 45 Όσο για την υπόθεση Baumbast, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι, σύμφωνα με την προαναφερθείσα απόφαση Echternach και Moritz, το τέκνο διακινούμενου εργαζόμενου διατηρεί την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας του εργαζόμενου αυτού, υπό την έννοια του κανονισμού 1612/68, όταν η οικογένεια του τέκνου επιστρέφει στο κράτος μέλος καταγωγής και όταν το τέκνο μένει στο κράτος μέλος υποδοχής για να συνεχίσει εκεί σπουδές που δεν θα μπορούσε να συνεχίσει στο κράτος μέλος καταγωγής.
- 46 Κατά την Επιτροπή, ακόμα και αν στην προαναφερθείσα υπόθεση Echternach και Moritz τα πραγματικά περιστατικά είχαν την ιδιαιτερότητα ότι το τέκνο δεν ήταν σε θέση να συνεχίσει τις σπουδές του στο κράτος μέλος καταγωγής, το Δικαστήριο προέβη σε ευρεία ερμηνεία του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68. Η κατάσταση των τέκνων της οικογένειας Baumbast ουδόλως διαφέρει της καταστάσεως που υφίστατο στην υπόθεση εκείνη, οπότε, εκ πρώτης όψεως, ουδείς λόγος συντρέχει να υπάρξει άλλο αποτέλεσμα. Η Επιτροπή συνάγει ότι, αν το Δικαστήριο εμμένει στην ερμηνεία στην οποία προέβη στην υπόθεση εκείνη, τα τέκνα της οικογένειας Baumbast θα μπορούν να συνεχίσουν να διαμένουν στο Ηνωμένο Βασίλειο για να ασκήσουν εκεί τα δικαιώματα που εγγυάται το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

- 47 Για να δοθεί λυσιτελής απάντηση στο πρώτο ερώτημα, πρέπει να γίνει διάκριση των δύο καταστάσεων σχετικά με τις οποίες το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει το ερώτημά του.
- 48 Πρέπει να υπομνηστεί εκ προοιμίου ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 1612/68, το οποίο αφορά την ιδιότητα του διακινούμενου εργαζόμενου, ορίζει ότι κάθε υπήκοος κράτους μέλους, ασχέτως του τόπου κατοικίας του, έχει δικαίωμα προσβάσεως σε μισθωτή δραστηριότητα και ασκήσεως της δραστηριότητας αυτής στο έδαφος άλλου κράτους μέλους.
- 49 Από τη μια πλευρά, όσον αφορά την υπόθεση *Baumbast*, από τη δικογραφία προκύπτει ότι η υπόθεση αυτή διακρίνεται της υποθέσεως *R* καθόσον ο *W. Baumbast*, Γερμανός υπήκοος ο οποίος άσκησε τόσο μισθωτή όσο και ανεξάρτητη δραστηριότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο επί σειρά ετών και συνεχίζει να κατοικεί εκεί, δεν εργάζεται πλέον στο Ηνωμένο Βασίλειο. Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν τα τέκνα του μπορούν να συνεχίσουν τη σχολική τους εκπαίδευση στο Ηνωμένο Βασίλειο βάσει των διατάξεων του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68.
- 50 Εν προκειμένω, πρέπει να υπομνηστεί ότι ο στόχος του κανονισμού 1612/68, δηλαδή η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζόμενων, απαιτεί, για να εξασφαλιστεί η κυκλοφορία αυτή υπό συνθήκες ελευθερίας και αξιοπρέπειας, να υπάρχουν οι καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις για την ενσωμάτωση της οικογένειας του κοινοτικού εργαζόμενου στο περιβάλλον του κράτους μέλους υποδοχής (βλ. την απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-308/89, *Di Leo*, Συλλογή 1990, σ. I-4185, σκέψη 13).

- 51 Όπως το Δικαστήριο σημείωσε στη σκέψη 21 της προαναφερθείσας απόφασης *Echternach και Moritz*, το τέκνο του κοινοτικού εργαζόμενου, για να μπορέσει να πετύχει η ενσωμάτωση αυτή, είναι απαραίτητο να έχει τη δυνατότητα να αρχίσει τη σχολική του εκπαίδευση και τις σπουδές του στο κράτος μέλος υποδοχής, όπως ορίζει ρητώς το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68, για να τις ολοκληρώσει με επιτυχία.
- 52 Υπό συνθήκες όπως οι υπάρχουσες στην υπόθεση *Baumbast*, το να εμποδιστεί το τέκνο πολίτη της Ενώσεως να συνεχίσει τη σχολική του εκπαίδευση στο κράτος μέλος υποδοχής με το να μην του χορηγηθεί άδεια διαμονής, θα μπορούσε να αποτρέψει τον πολίτη αυτόν να ασκήσει τα δικαιώματα ελεύθερης κυκλοφορίας που προβλέπονται στο άρθρο 39 ΕΚ και επομένως θα αποτελούσε εμπόδιο για την πραγματική άσκηση της ελευθερίας που εγγυάται κατ' αυτόν τον τρόπο η Συνθήκη ΕΚ.
- 53 Ναι μεν το Δικαστήριο έκρινε στην προαναφερθείσα απόφαση *Echternach και Moritz* ότι το σχετικό τέκνο δεν μπορούσε, μετά την επιστροφή του πατέρα του στο κράτος μέλος καταγωγής, να συνεχίσει εκεί τις σπουδές του λόγω ελλείψεως συντονισμού των σχολικών διπλωμάτων, πλην όμως η συλλογιστική του Δικαστηρίου στην υπόθεση εκείνη είχε στην ουσία ως σκοπό να εξασφαλίσει, σύμφωνα με τον επιδιωκόμενο από τον κανονισμό 1612/68 στόχο ενσωματώσεως των μελών της οικογένειας των διακινούμενων εργαζόμενων, ότι το τέκνο ενός από τους εργαζόμενους αυτούς θα μπορεί να αρχίσει υπό συνθήκες μη γενεσιουργούς δυσμενών διακρίσεων τη σχολική του εκπαίδευση και τις σπουδές του στο κράτος μέλος υποδοχής, για να τις ολοκληρώσει με επιτυχία (βλ. και την απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 42/87, *Επιτροπή κατά Βελγίου*, Συλλογή 1988, σ. 5445, σκέψη 10).
- 54 Συγκεκριμένα, το να επιτραπεί στα τέκνα πολίτη της Ενώσεως που βρίσκονται σε κατάσταση όπως αυτή των τέκνων του *W. Baumbast* να συνεχίσουν τη σχολική τους εκπαίδευση στο κράτος μέλος υποδοχής μόνον όταν τους είναι αδύνατον να τη συνεχίσουν στο κράτος μέλος καταγωγής τους θα ήταν αντίθετο όχι μόνον προς το γράμμα του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68, το οποίο προβλέπει δικαίωμα προσβάσεως στην εκπαίδευση για τα τέκνα υπηκόου κράτους μέλους «που απασχολείται ή έχει απασχοληθεί» στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, αλλά και προς το πνεύμα του.

- 55 Κατά συνέπεια, η προτεινόμενη από τη Γερμανική Κυβέρνηση στενή ερμηνεία της διατάξεως αυτής δεν μπορεί να γίνει δεκτή.
- 56 Όσο για το ζήτημα αν το γεγονός ότι τα τέκνα δεν είναι τα ίδια πολίτες της Ενώσεως μπορεί να έχει σημασία για την απάντηση που πρέπει να δοθεί στο πρώτο ερώτημα, αρκεί να υπομνηστεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 10 του κανονισμού 1612/68, οι κατιόντες κοινοτικού εργαζόμενου οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται από αυτόν, ανεξαρτήτως της ιθαγένειάς τους, πρέπει να θεωρούνται ως μέλη της οικογένειάς του και έχουν δικαίωμα να εγκατασταθούν με τον εργαζόμενο αυτόν, οπότε έχουν δικαίωμα να γίνουν δεκτοί στο σχολικό σύστημα σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού αυτού.
- 57 Εξάλλου, το δικαίωμα να εγκατασταθούν με τον διακινούμενο εργαζόμενο το οποίο έχουν «έκαστος των συζύγων και οι κατιόντες τους οι οποίοι έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή συντηρούνται από αυτόν» πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ανήκει τόσο στους κατιόντες του εργαζόμενου αυτού όσο και στους κατιόντες του συζύγου του. Συγκεκριμένα, το να ερμηνευθεί στενώς η διάταξη αυτή υπό την έννοια ότι μόνον τα κοινά τέκνα του διακινούμενου εργαζόμενου και του συζύγου του έχουν δικαίωμα να εγκατασταθούν με αυτούς θα ήταν αντίθετο προς τον προμνησθέντα στόχο του κανονισμού 1612/68.
- 58 Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την υπόθεση R, τα σχετικά τέκνα έχουν, ως μέλη της οικογένειας εργαζόμενου υπήκοου κράτους μέλους που απασχολείται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, δικαίωμα διαμονής και δικαίωμα συνέχισης της σχολικής τους εκπαίδευσης βάσει των άρθρων 10 και 12 του κανονισμού 1612/68.
- 59 Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τη σκέψη 50 της παρούσας αποφάσεως, οι διατάξεις αυτές έχουν ως σκοπό να διευκολύνουν την ενσωμάτωση του διακινούμενου εργαζόμενου και της οικογένειάς του στο κράτος μέλος υποδοχής για να επιτευχθεί ο στόχος του κανονισμού 1612/68, δηλαδή η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζόμενων, υπό συνθήκες ελευθερίας και αξιοπρέπειας.

- 60 Παρά το γεγονός ότι η R και ο πρώτος σύζυγός της διαζεύχθηκαν εν τω μεταξύ, από τη δικογραφία προκύπτει ότι αυτός συνεχίζει να ασκεί μισθωτή δραστηριότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο, οπότε έχει την ιδιότητα του εργαζόμενου υπήκοου κράτους μέλους που απασχολείται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους υπό την έννοια των άρθρων 1 και 10 του κανονισμού 1612/68.
- 61 Υπό τις συνθήκες αυτές, από τις διατάξεις του κανονισμού 1612/68, και ειδικότερα από τα άρθρα του 10 και 12, προκύπτει σαφώς ότι τα τέκνα του πρώτου συζύγου της R εξακολουθούν να έχουν δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, καθώς και δικαίωμα να συνεχίσουν εκεί τη σχολική τους εκπαίδευση υπό τις ίδιες προϋποθέσεις με τους υπηκόους του κράτους αυτού.
- 62 Το γεγονός ότι τα τέκνα του πρώτου συζύγου της R δεν διαβιούν μονίμως με αυτόν δεν επηρεάζει τα δικαιώματα που αντλούν από τα άρθρα 10 και 12 του κανονισμού 1612/68. Το άρθρο 10 του εν λόγω κανονισμού, το οποίο ορίζει ότι το μέλος της οικογένειας του διακινούμενου εργαζόμενου έχει δικαίωμα να εγκατασταθεί με τον εργαζόμενο, δεν απαιτεί να διαβιού μονίμως εκεί το σχετικό μέλος της οικογένειας, αλλά, όπως εκθέτει η παράγραφος 3 του άρθρου αυτού, μόνο να μπορεί το οίκημα του εργαζόμενου να θεωρηθεί κανονικό για την υποδοχή της οικογένειάς του (βλ. την απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 1985, 267/83, Diatta, Συλλογή 1985, σ. 567, σκέψη 18).
- 63 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα τέκνα πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενωσης που εγκαταστάθηκαν σε κράτος μέλος όταν ο γονέας τους ασκούσε δικαιώματα διαμονής ως διακινούμενος εργαζόμενος σε αυτό το κράτος μέλος έχουν δικαίωμα διαμονής εκεί προκειμένου να συνεχίσουν να παρακολουθούν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68. Το γεγονός ότι οι γονείς των σχετικών τέκνων διαζεύχθηκαν εν τω μεταξύ, το γεγονός ότι μόνον ο ένας από τους γονείς είναι πολίτης της Ενωσης και ο γονέας αυτός δεν είναι πλέον διακινούμενος στο κράτος μέλος υποδοχής ή το γεγονός ότι τα τέκνα δεν είναι τα ίδια πολίτες της Ενωσης ουδεμία επιρροή ασκούν εν προκειμένω.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

- 64 Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν, όταν τα τέκνα έχουν δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής για να παρακολουθήσουν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιτρέπει στον γονέα που όντως έχει την επιμέλεια των τέκνων αυτών, ασχέτως της ιθαγένειάς του, να διαμείνει με αυτά για να διευκολύνει την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος παρά το γεγονός ότι οι γονείς έχουν εν τω μεταξύ διαζευχθεί ή το γεγονός ότι ο γονέας που έχει την ιδιότητα του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είναι πλέον διακινούμενος εργαζόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής.

Παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου

- 65 Κατά την R και την οικογένεια Baumbast, οι κοινοτικές διατάξεις πρέπει να ερμηνεύονται ευρέως για να είναι αποτελεσματικά τα δικαιώματα που οι διατάξεις αυτές χορηγούν, ιδίως όταν πρόκειται για ένα τόσο θεμελιώδες δικαίωμα όπως το δικαίωμα για οικογενειακή ζωή. Κατά συνέπεια, θεωρούν ότι, όταν πρόκειται για ανήλικα τέκνα που έχουν διέλθει όλη τους τη ζωή με τη μητέρα τους και που συνεχίζουν να ζουν με αυτή, η άρνηση να της χορηγηθεί δικαίωμα διαμονής επί όσο χρόνο διαρκεί η σχολική εκπαίδευση των τέκνων συνιστά προσβολή των δικαιωμάτων των τέκνων αυτών, η οποία τα καθιστά κενά περιεχομένου. Ισχυρίζονται επίσης ότι με την άρνηση αυτή θίγεται δυσανάλογα η οικογενειακή ζωή, σε αντίθεση προς το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ).
- 66 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Γερμανική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή προτείνουν στο Δικαστήριο να δώσει αρνητική απάντηση στο δεύτερο ερώτημα. Υποστηρίζουν ότι από το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 δεν μπορεί να

συναχθεί δικαίωμα διαμονής υπέρ των γονέων που είναι υπήκοοι τρίτης χώρας. Τα δικαιώματά τους καθορίζονται από τις προϋποθέσεις που διέπουν ευθέως την άσκηση της ελευθερίας κυκλοφορίας. Μετά το διαζύγιο ή το τέλος της δραστηριότητας που ο σύζυγος — κοινοτικός υπήκοος — είχε ως διακινούμενος εργαζόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής, το κοινοτικό δίκαιο δεν χορηγεί στον σύζυγο — υπήκοο τρίτης χώρας — δικαίωμα διαμονής το οποίο απορρέει από το δικαίωμα ανατροφής των τέκνων.

- 67 Κατά την Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, στην περίπτωση που το κράτος μέλος υποδοχής οφείλει να επιτρέψει στα τέκνα να διαμείνουν εκεί για να παρακολουθήσουν μαθήματα γενικής εκπαίδευσεως βάσει του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68, η υποχρέωσή του να ενθαρρύνει τις πρωτοβουλίες να παρακολουθήσουν τα τέκνα αυτά με τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις τα πιο πάνω μαθήματα δεν πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι το κράτος αυτό οφείλει να επιτρέψει στον έχοντα την επιμέλεια των τέκνων αυτών να συγκατοικεί με αυτά. Η κυβέρνηση αυτή αναφέρει ότι, αν και στο μέτρο που αποδεικνύεται ότι η μη χορήγηση τέτοιου δικαιώματος διαμονής θίγει αδικαιολόγητα την οικογενειακή ζωή, όπως αυτή προστατεύεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, το Home Office (Υπουργείο Εσωτερικών) δύναται, κατά παρέκκλιση από τους Immigration Rules, να χορηγήσει δικαίωμα διαμονής στον γονέα που έχει την επιμέλεια του τέκνου.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

- 68 Πρέπει να επισημανθεί, πρώτον, ότι το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 καθώς και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτό πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με το σύστημα στο οποίο εντάσσεται και σύμφωνα με τον σκοπό τον οποίο έχει ο κανονισμός αυτός. Από το σύνολο των διατάξεών του προκύπτει ότι, για να διευκολύνει τη διακίνηση των μελών της οικογένειας των εργαζόμενων, το Συμβούλιο έλαβε υπόψη, αφενός, τη σημασία που από άποψη ανθρωπίνων σχέσεων έχει για τον εργαζόμενο το να είναι δίπλα του η οικογένειά του και, αφετέρου, τη σημασία που από κάθε άποψη έχει η ενσωμάτωση του εργαζόμενου και της οικογένειάς του στο κράτος μέλος υποδοχής, χωρίς καμιά διαφοροετική μεταχείριση σε σχέση με τους ημεδαπούς (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την απόφαση της 18ης Μαΐου 1989, 249/86, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1989, σ. 1263, σκέψη 11).

- 69 Όπως προκύπτει από την απάντηση στο πρώτο ερώτημα, το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 έχει ειδικότερα ως σκοπό να εξασφαλίσει ότι τα τέκνα κοινοτικού εργαζόμενου μπορούν, ακόμα και αν αυτός δεν ασκεί πλέον μισθωτή δραστηριότητα στο κράτος μέλος υποδοχής, να αρχίσουν και, εν ανάγκη, να ολοκληρώσουν τη σχολική τους εκπαίδευση στο εν λόγω κράτος μέλος.
- 70 Δεύτερον, πρέπει να επισημανθεί ότι από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, ακριβώς όπως η ίδια η ιδιότητα του διακινούμενου εργαζόμενου, έτσι και τα δικαιώματα που έχουν βάσει του κανονισμού 1612/68 τα μέλη της οικογένειας κοινοτικού εργαζόμενου μπορούν, σε ορισμένες περιπτώσεις, να διατηρηθούν ακόμα και μετά τη λήξη της σχέσεως εργασίας (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την προαναφερθείσα απόφαση *Echternach και Moritz*, σκέψη 21, και την απόφαση της 12ης Μαΐου 1998, C-85/96, *Martínez Sala*, Συλλογή 1998, σ. I-2691, σκέψη 32).
- 71 Σε περιστάσεις όπως αυτές που υπάρχουν στην κύρια δίκη, όπου τα τέκνα έχουν, βάσει του άρθρου 12 του κανονισμού 1612/68, το δικαίωμα να συνεχίσουν τη σχολική τους εκπαίδευση στο κράτος μέλος υποδοχής, ενώ οι γονείς που έχουν την επιμέλεια των τέκνων αυτών κινδυνεύουν να χάσουν τα δικαιώματά τους διαμονής λόγω, στη μία υπόθεση, διαζυγίου με τον διακινούμενο εργαζόμενο και, στην άλλη υπόθεση, του γεγονότος ότι ο γονέας που έχει ασκήσει μισθωτή δραστηριότητα στο κράτος μέλος υποδοχής ως διακινούμενος εργαζόμενος δεν εργάζεται πλέον εκεί, είναι σαφές ότι η μη αναγνώριση στους γονείς αυτούς της δυνατότητας να παραμείνουν στο κράτος μέλος υποδοχής κατά τη διάρκεια της σχολικής εκπαίδευσής των τέκνων τους θα μπορούσε να στερήσει τα τέκνα αυτά από ένα δικαίωμα που τους αναγνωρίζει ο κοινοτικός νομοθέτης.
- 72 Εξάλλου, ο κανονισμός 1612/68 πρέπει, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα της προβλεπόμενης στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ απαιτήσεως σεβασμού της οικογενειακής ζωής, σεβασμού ο οποίος ανήκει στα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία, κατά πάγια νομολογία, αναγνωρίζονται από το κοινοτικό δίκαιο (βλ. την προαναφερθείσα απόφαση *Επιτροπή κατά Γερμανίας*, σκέψη 10).

- 73 Το δικαίωμα που αναγνωρίζεται από το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 στο τέκνο διακινούμενου εργαζόμενου να συνεχίσει, υπό τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις, τη σχολική του εκπαίδευση στο κράτος μέλος υποδοχής συνεπάγεται οπωσδήποτε ότι το τέκνο αυτό έχει το δικαίωμα να συνοδεύεται από εκείνον που όντως έχει την επιμέλειά του και, κατά συνέπεια, ότι ο έχων την επιμέλεια πρέπει να έχει τη δυνατότητα να διαμένει με το τέκνο στο εν λόγω κράτος μέλος κατά τη διάρκεια των σπουδών του. Το να μη χορηγηθεί άδεια διαμονής στον γονέα που όντως έχει την επιμέλεια του τέκνου το οποίο ασκεί το δικαίωμά του να συνεχίσει τη σχολική του εκπαίδευση στο κράτος μέλος υποδοχής θα έθιγε το δικαίωμα αυτό.
- 74 Όσο για το επιχείρημα της Επιτροπής ότι δικαίωμα διαμονής δεν μπορεί να αντληθεί από το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 υπέρ προσώπου που δεν είναι τέκνο διακινούμενου εργαζόμενου, δεδομένου ότι η κατοχή της ιδιότητας αυτής αποτελεί *conditio sine qua non* για κάθε δικαίωμα αντλούμενο από τη διάταξη αυτή, πρέπει να υπομνηστεί ότι, λαμβανομένων υπόψη του πλαισίου και του σκοπού του κανονισμού 1612/68 και ιδίως του άρθρου του 12, το άρθρο αυτό δεν μπορεί να ερμηνευθεί στενώς (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την προαναφερθείσα απόφαση Diatta, σκέψη 17) και, εν πάση περιπτώσει, δεν πρέπει να στερηθεί της πρακτικής του αποτελεσματικότητας.
- 75 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, όταν τα τέκνα έχουν δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής για να παρακολουθήσουν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι επιτρέπει στον γονέα που όντως έχει την επιμέλεια των τέκνων αυτών, ασχέτως της ιθαγένειάς του, να διαμείνει με αυτά για να διευκολύνει την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος, παρά το γεγονός ότι οι γονείς έχουν εν τω μεταξύ διαζευχθεί ή το γεγονός ότι ο γονέας που έχει την ιδιότητα του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως δεν είναι πλέον διακινούμενος εργαζόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής.

Επί του τρίτου ερωτήματος

- 76 Με το πρώτο σκέλος του τρίτου ερωτήματός του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά στην ουσία αν ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ενώσεως ο οποίος δεν έχει πλέον στο κράτος

μέλος υποδοχής δικαίωμα διαμονής ως διακινούμενος εργαζόμενος δύναται, υπό την ιδιότητα του πολίτη της Ενώσεως, να έχει εκεί δικαίωμα διαμονής κατόπιν άμεσης εφαρμογής του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ.

Παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου

- 77 Κατά τον W. Baumbast, το γεγονός ότι το προβλεπόμενο από το άρθρο 18 ΕΚ δικαίωμα ελεύθερης διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών συνοδεύεται από περιορισμούς και το γεγονός ότι το δικαίωμα αυτό προβλέπεται από τη Συνθήκη ΕΚ δεν σημαίνουν ότι το εν λόγω δικαίωμα δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα. Η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνευθεί ως συνεπαγόμενη ότι ο W. Baumbast συνεχίζει να ασκεί δικαίωμα κατοικίας στο Ηνωμένο Βασίλειο όταν εργάζεται εκτός της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Αυτή η εφαρμογή του άρθρου 18 ΕΚ καθιστά δυνατή την άσκηση του προβλεπόμενου από τη Συνθήκη ΕΚ δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας απλά και μόνο με απόδειξη της ιθαγένειας, αλλά παραμένει στο πλαίσιο της προϋπάρχουσας σχετικής νομοθεσίας.
- 78 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Γερμανική Κυβέρνηση ισχυρίζονται ότι δικαίωμα διαμονής δεν μπορεί να αντίληθεί ευθέως από το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ. Οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις που αφορά η παράγραφος αυτή αποδεικνύουν ότι η εν λόγω παράγραφος δεν σχεδιάστηκε ως αυτοτελής διάταξη.
- 79 Ενώ επιμένει επί της πολιτικής και νομικής σημασίας του άρθρου 18 ΕΚ, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι το ίδιο το κείμενο της διατάξεως αυτής, και ειδικότερα της παραγράφου της 1, εμφανίζει τα όρια της. Στο παρόν στάδιο εξέλιξης του κοινοτικού δικαίου, τα δικαιώματα κυκλοφορίας και διαμονής τα οποία καθιερώθηκαν από το άρθρο αυτό υπόκεινται στους προϋπάρχοντες κανόνες, τόσο του πρωτογενούς όσο και του παραγώγου δικαίου, οι οποίοι ορίζουν τις κατηγορίες των προσώπων που μπορούν να τύχουν των εν λόγω δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα αυτά εξακολουθούν να συνδέονται είτε με οικονομική δραστηριότητα είτε με την ύπαρξη επαρκών πόρων. Εφόσον το τρίτο προδικαστικό ερώτημα στηρίζεται στην προϋπόθεση ότι ο

W. Baumbast δεν διαθέτει καμία άλλη διάταξη του κοινοτικού δικαίου για να στηρίξει σ' αυτήν το δικαίωμά του διαμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο, η Επιτροπή συνάγει ότι, στο παρόν στάδιο εξέλιξης του δικαίου και υπό τις περιστάσεις αυτές, το άρθρο 18 ΕΚ δεν μπορεί να έχει καμία χρησιμότητα γι' αυτόν.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

80 Κατά πάγια νομολογία, το δικαίωμα των υπηκόων κράτους μέλους να εισέρχονται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και να διαμένουν εκεί αποτελεί δικαίωμα που παρέχεται ευθέως από τη Συνθήκη ΕΚ ή, αναλόγως της περιπτώσεως, από τις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή της (βλ., μεταξύ άλλων, την απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, 48/75, Royer, Συλλογή τόμος 1976, σ. 203, σκέψη 31).

81 Ναι μεν, πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Δικαστήριο είχε διευκρινίσει ότι το εν λόγω δικαίωμα διαμονής, το οποίο παρεχόταν ευθέως από τη Συνθήκη ΕΚ, εξαρτιόταν από την προϋπόθεση ασκήσεως οικονομικής δραστηριότητας υπό την έννοια των άρθρων 48, 52 και 59 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποιήσεως, άρθρων 39 ΕΚ, 43 ΕΚ και 49 ΕΚ) (βλ. την απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1991, C-363/89, Roux, Συλλογή 1991, σ. I-273, σκέψη 9), πλην όμως ακολούθως καθιερώθηκε στη Συνθήκη ΕΚ το καθεστώς του πολίτη της Ενώσεως και από το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ αναγνωρίστηκε δικαίωμα κάθε πολίτη να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών.

82 Βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, ΕΚ, πολίτης της Ενώσεως είναι κάθε πρόσωπο που έχει την ιθαγένεια κράτους μέλους. Το καθεστώς του πολίτη της Ενώσεως

καθιερώθηκε για να αποτελέσει το βασικό καθεστώς των υπηκόων των κρατών μελών (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-184/99, Grzelczyk, Συλλογή 2001, σ. I-6193, σκέψη 31).

- 83 Εξάλλου, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν απαιτεί να ασκούν οι πολίτες της Ενώσεως επαγγελματική, είτε μισθωτή είτε ανεξάρτητη, δραστηριότητα για να έχουν τα δικαιώματα που προβλέπονται στο δεύτερο μέρος της Συνθήκης ΕΚ το οποίο αφορά την ιθαγένεια της Ενώσεως. Επί πλέον, στο κείμενο της εν λόγω Συνθήκης δεν υπάρχει τίποτα που να επιτρέπει να θεωρηθεί ότι πολίτες της Ενώσεως που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος για να ασκήσουν εκεί μισθωτή δραστηριότητα στερούνται λόγω της ιθαγένειάς τους, όταν η δραστηριότητα αυτή τελειώνει, δικαιωμάτων που τους παρέχει η Συνθήκη ΕΚ.
- 84 Ειδικότερα, όσον αφορά το προβλεπόμενο από το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ δικαίωμα διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται ευθέως σε κάθε πολίτη της Ενώσεως από σαφή και ακριβή διάταξη της Συνθήκης ΕΚ. Επομένως, υπό την ιδιότητα απλώς και μόνον του υπηκόου κράτους μέλους, και συνεπώς του πολίτη της Ενώσεως, ο W. Baumbast έχει δικαίωμα να επικαλεστεί το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ.
- 85 Είναι αλήθεια ότι το εν λόγω δικαίωμα διαμονής των πολιτών της Ενώσεως στο έδαφος άλλου κράτους μέλους αναγνωρίζεται υπό τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από τη Συνθήκη ΕΚ καθώς και από τις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή της.
- 86 Ωστόσο, η εφαρμογή των περιορισμών και προϋποθέσεων που το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ θέτει για την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος διαμονής υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Κατά συνέπεια, οι τυχόν περιορισμοί και προϋποθέσεις του δικαιώματος αυτού δεν εμποδίζουν να παρέχουν οι διατάξεις του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ στους ιδιώτες δικαιώματα που αυτοί μπορούν να επικαλούνται ενώπιον των δικαστηρίων και που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διαφυλάττουν (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, 41/74, Van Duyn, Συλλογή τόμος 1974, σ. 537, σκέψη 7).

- 87 Όσον αφορά τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις που απορρέουν από διατάξεις του παραγώγου δικαίου, το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/364 ορίζει ότι τα κράτη μέλη δύνανται να απαιτούν από τους υπηκόους κράτους μέλους που θέλουν να τύχουν του δικαιώματος διαμονής στο έδαφός τους να διαθέτουν, για τους ίδιους και για τα μέλη της οικογένειάς τους, υγειονομική ασφάλιση που καλύπτει το σύνολο των κινδύνων στο κράτος μέλος υποδοχής και επαρκείς πόρους για να μην επιβαρύνουν, κατά τη διαμονή τους, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής.
- 88 Όσο για την εφαρμογή των προϋποθέσεων αυτών στην υπόθεση Baumbast, πρέπει να επισημανθεί ότι από τη δικογραφία προκύπτει ότι ο W. Baumbast ασκεί μισθωτή δραστηριότητα σε τρίτες χώρες για λογαριασμό γερμανικών επιχειρήσεων και ότι ούτε αυτός ούτε η οικογένειά του είχαν πρόσβαση στην κοινωνική πρόνοια στο κράτος μέλος υποδοχής. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν αμφισβητήθηκε ότι ο W. Baumbast πληροί την προβλεπόμενη από την οδηγία 90/364 προϋπόθεση σχετικά με την ύπαρξη επαρκών πόρων.
- 89 Όσο για την προϋπόθεση σχετικά με την υγειονομική ασφάλιση, από τη δικογραφία προκύπτει ότι τόσο ο W. Baumbast όσο και τα μέλη της οικογένειάς του καλύπτονται από πλήρη υγειονομική ασφάλιση στη Γερμανία. Ο Immigration Adjudicator φαίνεται να διαπίστωσε ότι η υγειονομική αυτή ασφάλιση δεν μπορεί να καλύψει την επείγουσα ιατρική περίθαλψη που παρέχεται εντός του Ηνωμένου Βασιλείου. Έργο του αιτούντος δικαστηρίου είναι να ελέγξει την ακρίβεια της διαπίστωσης αυτής υπό το πρίσμα των διατάξεων του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73). Ειδικότερα, πρέπει να λάβει υπόψη το άρθρο 19, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού αυτού, το οποίο εξασφαλίζει, με επιβάρυνση του αρμόδιου κράτους μέλους, το δικαίωμα του μισθωτού ή του μη μισθωτού εργαζόμενου, ο οποίος κατοικεί σε άλλο κράτος μέλος και του οποίου η κατάσταση μόλις τώρα απαιτεί ιατρική περίθαλψη στο έδαφος του κράτους μέλους κατοικίας, να λάβει παροχές ασθένειας σε είδος που παρέχονται από τον φορέα του τελευταίου κράτους.
- 90 Εν πάση περιπτώσει, οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις που αφορά το άρθρο 18 ΕΚ και προβλέπει η οδηγία 90/364 ανάγονται στην αντίληψη ότι η άσκηση του δικαιώματος διαμονής των πολιτών της Ένωσης δύναται να εξαρτηθεί από τα έννομα

συμφέροντα των κρατών μελών. Εν προκειμένω, πρέπει να υπομνηστεί ότι από την τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 90/364 προκύπτει ότι οι κάτοχοι του δικαιώματος διαμονής δεν πρέπει να γίνουν «δυσανάλογο» βάρος για τα δημόσια οικονομικά του κράτους μέλους υποδοχής.

- 91 Ωστόσο, η εφαρμογή των εν λόγω περιορισμών και προϋποθέσεων πρέπει να γίνεται τηρουμένων των ορίων που επιβάλλονται από το κοινοτικό δίκαιο και σύμφωνα με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, και ιδίως την αρχή της αναλογικότητας. Τούτο σημαίνει ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται συναφώς πρέπει να είναι κατάλληλα και αναγκαία για να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός (βλ., στο ίδιο πνεύμα, την απόφαση της 2ας Αυγούστου 1993, C-259/91, C-331/91 και C-332/91, Allué κ.λπ., Συλλογή 1993, σ. I-4309, σκέψη 15).
- 92 Για την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στις περιστάσεις της υποθέσεως Baumbast, πρέπει να υπομνηστεί, πρώτον, ότι δεν αμφισβητήθηκε ότι ο W. Baumbast διαθέτει επαρκείς πόρους υπό την έννοια της οδηγίας 90/364· δεύτερον, ότι εργάστηκε και επομένως κατοίκησε νομίμως στο κράτος μέλος υποδοχής επί σειρά ετών, αρχικώς ως μισθωτός και ακολούθως ως αυτοαπασχολούμενος· τρίτον, ότι κατά την περίοδο αυτή η οικογένειά του κατοικούσε επίσης στο κράτος μέλος υποδοχής και εξακολούθησε να διαμένει εκεί και μετά τη λήξη της μισθωτής και της μη μισθωτής δραστηριότητάς του στο εν λόγω κράτος· τέταρτον, ότι ούτε ο W. Baumbast ούτε τα μέλη της οικογένειάς του έγιναν βάρος για τα δημόσια οικονομικά του κράτους μέλους υποδοχής και, πέμπτον, ότι τόσο ο W. Baumbast όσο και η οικογένειά του διαθέτουν πλήρη υγειονομική ασφάλιση σε άλλο κράτος μέλος της Ενώσεως.
- 93 Υπό τις συνθήκες αυτές, η άρνηση που αντιτάχθηκε στον W. Baumbast να ασκήσει το δικαίωμα διαμονής, που του παρέχεται από το άρθρο 18, παράγραφος 1, ΕΚ, κατόπιν εφαρμογής των διατάξεων της οδηγίας 90/364, δεδομένου ότι η υγειονομική ασφάλιση που αυτός διαθέτει δεν καλύπτει την επείγουσα περίθαλψη που παρέχεται εντός του κράτους μέλους υποδοχής, συνιστά δυσανάλογη επέμβαση στην άσκηση του εν λόγω δικαιώματος.

- 94 Κατά συνέπεια, στο πρώτο σκέλος του τρίτου ερωτήματος πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν έχει πλέον στο κράτος μέλος υποδοχής δικαίωμα διαμονής ως διακινούμενος εργαζόμενος δύναται, υπό την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης, να τύχει εκεί δικαιώματος διαμονής κατόπιν άμεσης εφαρμογής του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού εξαρτάται από τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις της διατάξεως αυτής, αλλά οι αρμόδιες αρχές και, εν ανάγκη, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μεριμνούν προκειμένου η εφαρμογή των εν λόγω περιορισμών και προϋποθέσεων να γίνεται τηρουμένων των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου και ιδίως της αρχής της αναλογικότητας.
- 95 Με το δεύτερο και το τρίτο σκέλος του τρίτου ερωτήματός του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν, στην περίπτωση που ο W. Baumbast έχει δικαίωμα διαμονής βάσει του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ, τα μέλη της οικογένειάς του έχουν δικαιώματα διαμονής επί της αυτής βάσεως. Εν όψει των απαντήσεων που δόθηκαν στα δύο πρώτα ερωτήματα, δεν είναι αναγκαίο να δοθεί απάντηση σε αυτά τα σκέλη του τρίτου ερωτήματος.
- 96 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο σκέλος του τρίτου ερωτήματος, δεν είναι αναγκαίο να δοθεί απάντηση ούτε στο τέταρτο ερώτημα.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 97 Τα δικαστικά έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 28ης Μαΐου 1999 το Immigration Appeal Tribunal, αποφαίνεται:

- 1) Τα τέκνα πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως που εγκαταστάθηκαν σε κράτος μέλος όταν ο γονέας τους ασκούσε δικαιώματα διαμονής ως διακινούμενος εργαζόμενος σε αυτό το κράτος μέλος έχουν δικαίωμα διαμονής εκεί προκειμένου να συνεχίσουν να παρακολουθούν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας. Το γεγονός ότι οι γονείς των σχετικών τέκνων διαζεύχθηκαν εν τω μεταξύ, το γεγονός ότι μόνον ο ένας από τους γονείς είναι πολίτης της Ενώσεως και ο γονέας αυτός δεν είναι πλέον διακινούμενος εργαζόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής ή το γεγονός ότι τα τέκνα δεν είναι τα ίδια πολίτες της Ενώσεως ουδεμία επιρροή ασκούν εν προκειμένω.
- 2) Όταν τα τέκνα έχουν δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής για να παρακολουθήσουν εκεί μαθήματα γενικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι επιτρέπει στον γονέα που όντως έχει την επιμέλεια των τέκνων αυτών, ασχέτως της ιθαγένειάς του, να διαμείνει με αυτά για να διευκολύνει την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος, παρά το γεγονός ότι οι γονείς έχουν εν τω μεταξύ διαζευχθεί ή το γεγονός ότι ο γονέας που έχει την ιδιότητα του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως δεν είναι πλέον διακινούμενος εργαζόμενος στο κράτος μέλος υποδοχής.

- 3) Ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν έχει πλέον στο κράτος μέλος υποδοχής δικαίωμα διαμονής ως διακινούμενος εργαζόμενος δύναται, υπό την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης, να τύχει εκεί δικαιώματος διαμονής κατόπιν άμεσης εφαρμογής του άρθρου 18, παράγραφος 1, ΕΚ. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού εξαρτάται από τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις της διατάξεως αυτής, αλλά οι αρμόδιες αρχές και, εν ανάγκη, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μεριμνούν προκειμένου η εφαρμογή των εν λόγω περιορισμών και προϋποθέσεων να γίνεται τηρουμένων των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου και ιδίως της αρχής της αναλογικότητας.

Rodríguez Iglesias

Jann

Macken

Colneric

Von Bahr

Gulmann

Edward

La Pergola

Puissochet

Wathelet

Σκουρής

Cuhna Rodrigues

Timmermans

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 17 Σεπτεμβρίου 2002.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος

R. Grass

G. C. Rodríguez Iglesias